

УДК 78.071.1(510)(045)

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2022-34-1-19>**Тан Фань**

ORCID ID: 0000-0002-2918-7345

аспірантка кафедри історії української та зарубіжної музики
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського
783837380@ukr.net

ЯН ХУННЯНЬ (杨鸿 年) – ФУНДАТОР ТРАДИЦІЙ ДИТЯЧОГО ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА КИТАЮ

Мета роботи – висвітлення життєвого і творчого шляху видатного хорового диригента Китаю Яна Хунняня (杨鸿 年) та осмислення його внеску у розвиток національного музичного мистецтва. **Методологія дослідження** базується на застосуванні принципів комплексного міждисциплінарного підходу, що задіює такі методи, як: історико-біографічний, структурно-методологічний, хорознавчий з метою системного вивчення творчого шляху диригента до його професійної досконалості. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українському мистецтвознавстві репрезентовано життєтворчість та виявлено риси творчої індивідуальності видатної постаті хорового мистецтва Китаю Яна Хунняня (杨鸿 年) у контексті розвитку дитячого хорового мистецтва Китаю; вперше сформульовано базові теоретичні концепції сучасного дитячого хорового виконавства Китаю. **Висновки.** Ян Хуннянь став візитівкою хорового мистецтва Китаю у всьому світі. Риси його творчої унікальності характеризуються універсалізмом творчої особистості, яка передбачає як різнобічність і всеохопність знань, умінь, навичок у різних сферах науки, мистецтва, культури, так і багатоаспектну компетентність в якійсь одній сфері. У своїй діяльності Ян Хуннянь втілює загальні художні тенденції ХХ ст., світоглядні парадигми та національний менталітет. У результаті аналізу творчої діяльності Яна Хунняня сформульовано провідні константи світогляду і художнього мислення диригента. Виявлено, що творча діяльність Яна Хунняня є віддзеркаленням естетично-світоглядних, творчо-індивідуальних і духовно-особистісних настанов. Його багатогранна творча діяльність була відбиттям художніх орієнтирів своєї епохи і невід'ємним складником дитячого хорового мистецтва Китаю. Доведено, що професійна майстерність та виконавська досконалість керованих ним хорових колективів була сформована на ґрунті національних традицій хорової культури Китаю та активного процесу євроінтеграції.

Ключові слова: дитяче хорове виконавство Китаю, виконавський стиль, життєтворчість Яна Хунняна, методологія роботи з хором, традиції.

Tan Fan, Postgraduate Student at the Department of History of Ukrainian and Foreign Music of the Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky

Yang Hongnian (杨鸿年) is the founder of the tradition of children's choral music in China

Research objective. The aim of the work is to outline the life and creative path of the outstanding choral conductor of China Yang Hongnian (杨鸿年) and to reflect on his contribution to the development of the national musical art. **The methodology** of the research is based on the principles of complex interdisciplinary approach, which involves the following methods: historical and biographical, structural and methodological, good knowledge for the purpose of systematic study of the creative path of the conductor to his professional excellence. **Scientific novelty** lies in the fact that for the first time in the Ukrainian art history was presented the life and creative personality of outstanding choral artist Yang Hongnian (杨鸿年) in the context of the development of children's choral art in China; For the first time the basic theoretical concepts of modern children's choral art in China were formulated and methods of work with children's choral groups in China were systematized. **Conclusions.** Features of his creative uniqueness are characterized by the universalism of the creative personality, which provides both versatility and comprehensiveness of knowledge, skills in various fields of science, art, culture, and multifaceted competence in any one field. In his work, Yang Hunyan embodied the general artistic trends of the twentieth century, worldview paradigms and national mentality. As a result of the analysis of Yang Hunyan's creative activity the main constants of light and artistic vision of the conductor were formulated. It was found that the creative activity of Yan Hongnian is a reflection of natural and visual, creative and personal and spiritually distinctive attitudes. His rich creative activity was a reflection of the artistic principles of his era and an integral part of the children's choral art of China. It has been shown that the professional skill and performance excellence of his choirs was formed on the basis of national traditions of China's choral culture and the active process of European integration.

Key words: children's choral art in China, choral style, Yang Hunyan's life, choral methodology.

Актуальність теми дослідження. Одним із пріоритетних напрямів сучасної хорознавчої науки є дослідження життєтворчості видатних хорових диригентів, їхніх естетичних і художніх переконань, виконавських та педагогічних настанов.

Сучасне музичне виконавство Китаю має багато видатних митців хорової справи, що сприяли розвитку національного

хорового мистецтва. Серед них одне з найпочесніших місць посідає Ян Хуннянь (1934–2020) – професор диригентського відділу Центральної музичної консерваторії, художній керівник Китайського дитячого хору Національного симфонічного оркестру Китаю, засновник Пекінської філармонії, диригент Молодіжного хору Центральної музичної консерваторії, художній керівник Симфонічного оркестру Куньмін, заступник голови Міжнародного товариства дитячого хорового та виконавського мистецтва. Ян Хуннянь зробив значний внесок у різні сфери хорового мистецтва Китаю – від дитячого хорового виконавства й музичного просвітництва до педагогіки. Нині постать Яна Хунняня цікава в його універсальній іпостасі. Фактично все життя Митця є прикладом вірного служіння своєму народові, ствердження через хорове мистецтво його прагнень і сподівань.

Оскільки на сьогодні не створено цілісної праці, присвяченої всебічному дослідженню творчої діяльності Яна Хунняня як феномена китайського хорового мистецтва і культури, вибір теми є надзвичайно актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання становлення та специфіки розвитку хорового мистецтва Китаю, проблеми роботи з дитячим хором розглянуто у роботах китайських фахівців, таких як: Гун Лі [1], Лін Хай [3], Лю Янь [4], Лянь Лю [5], Ма Гешунь [10], Мен Дапен [11], Сунь Цуньинь [8], Чжон Вийгуо [13] та ін.

На жаль, творча діяльність Яна Хунняня не є предметом широкої дослідницької діяльності, на яку він заслуговує. Аналіз наукових студій показав, що у вітчизняному хорознавстві відсутні роботи, присвячені творчості китайського хорового диригента. На сьогодні є численні відгуки, рецензії у періодичній пресі щодо виступів хорових колективів під орудою Яна Хунняня, інтерв'ю з ним стосовно питань розбудови хорової справи та методів роботи з хором. Але проблема специфіки роботи Майстра з дитячим хором у науковій літературі не порушувалась.

Мета статті – висвітлення життєвого і творчого шляху видатного хорового диригента Китаю Яна Хунняня та осмислення його внеску у розвиток національного музичного мистецтва.

Методологія дослідження базується на застосуванні принципів комплексного міждисциплінарного підходу, що задіє

такі методи, як: історико-біографічний, структурно-методологічний, хорознавчий з метою системного вивчення творчого шляху диригента до його професійної досконалості.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше в українському мистецтвознавстві репрезентовано життєтворчість та виявлено риси творчої індивідуальності видатної постаті хорового мистецтва Китаю Яна Хунняня у контексті розвитку дитячого хорового мистецтва Китаю; вперше сформульовано базові теоретичні концепції сучасного дитячого хорового виконавства Китаю.

Виклад основного матеріалу. Дослідження життєвого і творчого шляху Яна Хунняня та осмислення його внеску у розвиток музичного мистецтва Китаю потребує вироблення критеріїв та знаходження підходів, які повною мірою сприяли би розкриттю особливих рис етапів професійного становлення диригента та відбитку його творчої діяльності у культурі країни.

Спираючись на результати досліджень О. Леонтєва [2], Н. Савицької [7], О. Рощенко [6], Цинь Цинь [9], є можливість визначити еталони дослідження творчої особистості музиканта, хорового диригента, педагога та музикознавця.

Одним із провідних аспектів у теорії О. Леонтєва є положення про те, що конкретне підґрунтя індивідуальності закладає система її роботи. Тому під час дослідження особистості треба виходити з розвитку діяльності, її видів і форм. Отже, ієрархічні відносини, в які вступають окремі діяльності суб'єкта, утворюють ядро індивідуальності, і саме особистість створює цілісність її діяльності [2, с. 185–187]. О. Леонтєв вказує три параметри індивідуальності, які утворюють загальний «психологічний профіль» особистості. Перший параметр особистості – багатство зв'язків зі світом; другий вимір – міра ієрархізованості діяльностей, їхніх мотивів, і самий головний, який спонукає людину, – життєва мета. Третій параметр особистості – громадський тип її будови [2, с. 212–222].

Н. Савицька вважає, що творча особистість митця є результатом цілісності життєвого і креативного факторів. Розвиток композиторської життєтворчості відбувається за законами драми, яка включає такі фази, як: пролог, епілог, розвиток, кульмінація, розв'язка [7].

О. Рощенко, продовжуючи науковий погляд Н. Савицької, пропонує три підходи до вивчення життєтворчості

музикознавця. Суть першого підходу у тому, що його діяльність розкривається «в процесі динаміки вікових змін» [6, с. 330], другий підхід полягає в аналізі «життєтворчості музикознавця крізь призму завершених праць та начерків, що відображають еволюцію наукового стилю мислення автора» [6, с. 330], третій підхід – «спрямування на вивчення виконавської життєтворчості» [6, с. 330].

Цинь Цинь, вивчаючи проблему творчої універсальності музиканта, підкреслює, що у разі її вивчення «найбільш обґрунтованим є принцип розподілу універсальних особистостей за напрямом їхньої діяльності» [9]. Для нашого дослідження важливими є узагальнення Цинь Цинь про те, що в основі феномену універсальної особистості, розглядуваної як частини світу, лежить «базова для філософського універсалізму ідея цілісності світу і, відповідно, цілісності знання про нього» [9].

Узагальнюючи вищевикладені концепти, можна дійти висновку, що поняття особистості має такі аспекти свого виявлення, як: загальносуспільне, психологічно особистісне, конкретні фази життєтворчості. Виходячи зі сказаного, можна вважати, що ці позиції найповніше відповідають завданню структурно-типологічного дослідження універсальної творчої особистості.

Спробуємо розглянути життєтворчість Яна Хунняня у вичезначених аспектах.

Проаналізувавши життя і творчість видатного диригента, можна визначити три важливі періоди його диригентсько-хорової та педагогічної діяльності: 1951 – диригент хору Народної радіостанції Нанкін; 1953 – викладач музичного факультету Пекінського педагогічного університету; 1973 – праця у Центральній музичній консерваторії на факультеті композиції та диригування; 1983–2020 – засновник і керівник хору Пекінської філармонії (колишній Молодіжний жіночий хор при Китайському симфонічному оркестрі).

У своїй 20-річній роботі у Пекінському педагогічному університеті Ян Хуннянь уперше ввів у навчальну програму багато дисциплін, які сприяли професійному вихованню композиторів та диригентів хору. Серед них – гармонічна акустика, аналіз гармонії, поліфонічне письмо, аналіз оркестровки, аналіз музичних форм, оперний аналіз, основи композиції, історія західної музики, історія сучасної китайської музики, хоровий клас, хороведення та інші.

У Центральній музичній консерваторії Ян Хуннянь запропонував нові професійні курси: навчання оркестру, навчання хору та аналіз партій, загальні курси для камерних оркестрів та хорів, факультативні курси гармонії, вибіркові дисципліни: диригування, читання хорових партитур, оркестровка.

Свою плідну педагогічну діяльність Ян Хуннянь успішно поєднував з виконавською. Адже Майстер вважав, що саме долучення дітей і молоді до хорового співу є основою духовного та естетичного виховання людини. Професор Ян Хуннянь описував музику як «мистецтво, яке найбільше торкається нашої душі, особливо спів. Спів – це найпряміший спосіб висловити людські почуття» [17].

1983 року Ян Хуннянь організував Пекінський філармонічний хор, кермачем якого був до останніх років життя. Як художній керівник і головний диригент хору Пекінської філармонії за тридцять сім років Майстер сформував і увиразнив національне обличчя колективу, удосконалив його мистецький рівень, розширив жанрову палітру репертуару найкращими зразками китайської та західноєвропейської хорової класики, власними (авторськими) обробками народних пісень та загальноновизнаних музичних шедеврів, здійснював активну концертну діяльність.

Служіння хоровому мистецтву було життєвим і творчим кредо Майстра. Зазначимо унікальний факт: уся сім'я Ян Хунняня пов'язана з музикою, і протягом багатьох років вони віддавали багато сил Пекінському хору філармонії.

Відомий композитор Тань Дун сказав: «Великий учитель, великий диригент, велика людина – професор Ян Хуннянь. Його музичне чуття і видатне мистецтво світового рівня. Це Майстер, який заставив мене захопитися і поклонитися все життя. Він буде вічно жити у музиці та у наших серцях» [12].

Сучасники відзначали у виконавському стилі керованого Майстром хору витончене відчуття художнього образу, відвертість і природність звучання, метро-ритмічну точність, красу і виразну тембральність, гнучке фразування і майстерне володіння динамічними градаціями і штрихами. На репетиціях хору Ян Хуннянь звертав виняткову увагу на образне розуміння поетичного тексту та його відповідне втілення, домагався чистоти інтонуювання, ритмічної точності, досконалого звучання твору. На репетиціях Майстер завжди був

урівноваженим, доброзичливим, цілеспрямованим, енергійним. Він мав талант натхнення і пробудження емоційної віддачі у співаків хору, коли вони залучалися і ставали «співавторами» виконавського процесу. Все це становило сутність творчого методу професора Яна Хунняна.

Ян Хуннянь вважав, що хорове мистецтво є джерелом естетичного виховання дитини. Він говорив: «Хорове мистецтво потребує єдності. У хорі є тільки ми, а не я. Кожен учасник хору може створювати найкращий духовний резонанс лише тоді, коли він інвестує його у колектив. Звук духовного резонансу – це голос душі» [12].

Музичний критик Цзін Зуорен визнавав, що професор Ян Хуннянь блискуче володіє ефективною методикою роботи з дитячим хором і вважав його фундатором хорового мистецтва Китаю. А його хоровий колектив є одним із найкращих дитячих хорів у світі [12].

За роки існування Пекінський філармонічний хор виконав більш 1000 китайських і зарубіжних творів. Серед них – такі твори, як: О. Лассо «Луна», І.С. Бах – Ш. Гуно «Ave Maria», В.А. Моцарт «Alleluia», Ф. Шуберт «Ave Maria», «Auf dem Wasser zu singen», «Heidenrusslein», Р. Шуман «Heidenrusslein», Р. Штраус «An der schönen, blauen Donau», П. Чайковський «Соловущко», М. Римський-Корсаков «Політ шмеля» з опери «Казка про царя Салтана», О. Бородін «Улітай на крилах вітру» з опери «Князь Ігор», С. Рахманінов «Весняні води», А. Дворжак «Als die alte Mutter», обробки англійських колядок «Jingle Bells Through the Ages», «We Wish You a Merry Christmas», обробки неаполітанських народних пісень «Funicula», «Tiritomba», «Marechiaro», обробка американської народної пісні «Shenandoah», спірічуелси «The Battle of Jericho», «Deep river», Е.Л. Веббер «Pie Jesu» з Реквієму, Ц. Франк «Panis angelicus», К. Дебюссі «Clair de Lune», А. Копленд «I Bought Me a Cat», С. Барбер «Adagio», Дж. Гершвін «Sing of Spring», А. Естевес «Mata del Anima Sola», Е. Агиляр «Psalm 150», З. Кодай «Негуї йїszakбк», «Тбнсnyта», «Нarangszу», А. Хачатурян «Танець із саблями», Мен Хаорань (作词: 孟浩然), Сюй Цзяньцян (作曲: 徐坚强) «Весняний світанок» («春晓»); Ян Хуннянь, Чжан Да (杨鸿年、张以达 创编) «Красвиди Юньнані» («云南即景»); Ян Хуннянь (杨鸿年) «Квітка жасмину» («茉莉花»); Моу Хонген, Лю Сяогенг (词曲: 牟洪恩 刘晓耕 改编) «Водяна курка» («水母鸡») та багато інших творів.

Пекінський філармонічний хор гастролював Європою, Америкою та Азією і дав близько 1000 концертів. На престижних вітчизняних та міжнародних конкурсах хор виборював перемогу понад 30 разів. У 1989 хор отримав почесний сертифікат Міжнародного інституту ім. З. Кодая за визначний виступ на Міжнародному конкурсі хорової музики імені З. Кодая в Угорщині. У 1996 році хор взяв участь у 44-му Міжнародному поліфонічному конкурсі Гвідо д'Ареццо в Італії та отримав чотири головні призи, побивши абсолютний рекорд конкурсу. У 1999 році хор взяв участь у Московському музичному фестивалі юних обдарувань, присвяченому 200-річчю від дня народження О.С. Пушкіна. Хор удостоєний Спеціальної премії Музичного фестивалю, а також 1-го місця у номінації «Золотий камертон» Першого міжнародного хорового телевізійного конкурсу. У листопаді 2006 року хор взяв участь у Пусанському міжнародному хоровому фестивалі (Корея) і виграв два вищі призи у категоріях класичної музики та народної музики. У серпні 2008 року Хор був запрошений виступити на церемонії відкриття 29-х Олімпійських ігор у Пекіні, де виконав Олімпійський гімн без інструментального супроводу. У липні 2010 року на 24-му Міжнародному хоровому конкурсі імені Бели Бартока в Угорщині хор посів перше місце у дитячій категорії та друге місце у жіночій категорії. Влітку 2011 року хор взяв участь у Міжнародному хоровому конкурсі у Стамбулі (Туреччина) та The Singing World – 7-му Міжнародному конкурсі хорів та вокальних ансамблів імені Ю. Фаліка у Санкт-Петербурзі (Росія). У липні 2015 року хор взяв участь у 54-му Міжнародному конкурсі хорових співів SEGHIZZI у м. Гориція (Італія), де посів друге місце у фіналі та перше місце у категоріях творів XIX та XX століть; перше місце у категорії сучасної музики та друге місце у категорії духовної та госпел-музики. У вересні 2016 року Центр стратегічних та дипломатичних досліджень запросив хор до Палестини та Ізраїлю як «Ангела Світу» виступити на першій зупинці всесвітнього співочого турне «Ода миру». У серпні 2017 року хор взяв участь у 65-му Міжнародному поліфонічному конкурсі Гвідо д'Ареццо в Італії та отримав Гран-прі. У листопаді 2017 року Асоціація дружби народів Китаю із зарубіжними країнами запросила хор відвідати село Санта-Клауса в Рованіємі (Фінляндія) та виконати «Оду миру» за Полярним колом в ім'я миру у всьому світі.

Колега Яна Хунняна, диригент Тань Ліхуа, розповів, що все своє життя, свою енергію та сили Майстер присвятив хоровому мистецтву. Його найбільшим творчим здобутком був Пекінський філармонічний хор. Завдяки діяльності Яна Хунняна багато дітей познайомилися із чарівним світом хорової музики. Для Майстра естетичне виховання дитини за допомогою хорового співу було дуже важливим. Оскільки Ян Хуннянь вважав, що засобами хорової творчості можна виховати майбутнє суспільство Китаю [12].

«Любов і відданість» були місією видатного диригента Яна Хунняня. Хор, створений Майстром, і сьогодні продовжує закладену керівником мистецьку мету, ділячись любов'ю та красою музики з усім світом.

Розглянемо життєтворчість Митця крізь призму завершених методичних праць та посібників. Свій багаторічний досвід роботи з Пекінським філармонічним хором Ян Хуннянь опублікував у ґрунтовних науково-методичних працях. У Китаї дуже популярні відео майстер-класи Яна Хунняня. Їх називають «мозговими штурмами».

За десятиліття педагогічної роботи з навчання диригентів хору, хорової диригентської виконавської практики Ян Хуннянь накопичив не тільки великий досвід, але й першим у Китаї здійснив велику роботу з теоретичного дослідження та систематичного узагальнення свого практичного досвіду у царині хорового мистецтва. Двотомник «Підготовка хору» [15; 16] — це суть його багаторічного досвіду з теорії навчання хорових диригентів. Перший том [15] складається з семи глав і містить такі питання, як: характеристика вокальних голосів, що становлять хорові партії; тип і вид хору; роль дихання у хорі та вправи для тренування дихання; основні принципи звукоутворення у хорі та атака звуку; голосовий апарат співака, реєстри вокального голосу, основні методи розвитку співацьких навичок; питання хорової органіки; стрій у хорі. Другий том [16] є логічним продовженням першої книги. Він складається з чотирьох глав, які автор нумерує з восьмої по дванадцятую. Матеріал книги присвячений питанням музичних відтінків у хоровому співі; досягненню рівноваги балансу звучання у хорі залежно від фактури твору; роботі над вертикальним та горизонтальним строєм у хорі; вимовляння слів у хоровому співі. Велике значення приділяється проблемам емоційно-образного сприйняття і мислення дітей у вокально-хоровій роботі.

Отже, двотомне видання розкриває базові знання про спів, про те, як максимізувати звуковий ефект співу, про конкретні методи роботи над диханням, вокалізацією, тренування резонансу, про те, як навчити під час співу вловлювати висоту тону, як працювати із взаємозв'язком між диханням, резонансом та артикуляцією. Також розглянуті питання, як точно вловити інтеграцію тембру та балансу звуку, як поводитися з рівнем музичних творів у співі, як передати забарвлення музичних творів людським голосом тощо.

У ґрунтовному дослідженні Яна Хунняня «Тренування дитячого хору» [14] представлено дев'ять розділів, які розкривають такі проблеми роботи з дитячим хором: категорії та завдання тренування дитячого голосу; тренування дихання у хорі; вокальне тренування у хорі; резонансне тренування у хорі; основний зміст хорового тренування; тренування висоти тону у хорі; тренування артикуляції; як впоратися зі звуковим балансом під час виконання хорової музики; введення в роботу та поради до репетицій. Ян Хуннянь, розглядаючи питання щодо навчання дітей хорового співу, вказує на такі його основні складники, як: дихання, звук, характер, мелодія та емоція. Перші чотири він називає засобами, а емоції – метою. Правильний та гарний спів має відповідати таким критеріям, як: співоча постановка, володіння та підтримка дихання, початок співу, точний стан гласних (колір гласних), округлість тембру, повна та концентрована резонансна позиція, ясна мова, точна емоційна експресія. На думку Яна Хунняня, основою правильного співу є позитивний психологічний стан дитини. Процес співу заснований на психологічних відчуттях, а процес руху фізіологічного стану спрямовується та контролюється психологічним самопочуттям.

Висновки. У статті виконано комплексне дослідження різноаспектної творчо-педагогічної діяльності Яна Хунняня як музиканта, хорового диригента, педагога та мистецького діяча, організатора та ідейного провідника першого дитячого китайського хору, який став візитівкою хорового мистецтва Китаю у всьому світі. Риси творчої унікальності Яна Хунняня влучно охарактеризовані у цитаті Цинь Цинь щодо універсальності творчої особистості, яка «передбачає як різнобічність і всеохопність знань, вмінь, навичок у різних сферах науки, мистецтва, культури, так і багатоаспектну компетентність в якійсь одній сфері» [9].

У своїй діяльності Ян Хуннянь втілює загальні художні тенденції ХХ ст., світоглядні парадигми та національний менталітет, адже «універсальна особистість і час, в який вона творить, взаємозумовлені» [9]. Майстер уперше у хоровому мистецтві Китаю розробив та втілює на практиці новаторські методи роботи з хором на основі синтезу національних та західноєвропейських мистецьких традицій, коли «західна традиція підкреслює індивідуальне в проблематиці особистості, а китайська □ соціальне» [9].

У результаті аналізу творчої діяльності Яна Хунняня виявлені провідні константи світогляду і художнього мислення диригента. Творча діяльність Яна Хунняня була віддзеркаленням естетично-світоглядних, творчо-індивідуальних і духовно-особистісних настанов. Професійна майстерність та виконавська досконалість керованих ним хорових колективів була сформована на ґрунті національних традицій хорової культури Китаю та активного процесу євроінтеграції. У роботі з дитячими хоровими колективами Ян Хуннянь не тільки продовжував традиції китайського хорового співу, а й прищеплював і розвивав європейські канони академічного хорового мистецтва. Висока мистецько-духовна і виховна місія видатного диригента полягала саме у популяризації дитячого хорового співу. Ян Хуннянь як хоровий диригент, педагог, організатор численних хорових колективів, просвітителів був унікальним митцем дитячої хорової культури. Його багатогранна творча діяльність була відбиттям художніх орієнтирів своєї епохи і невід'ємним складником дитячого хорового мистецтва Китаю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гун Ли. Из истории возникновения китайской профессиональной хоровой музыки. Серия 6. *Вопросы современного музыковедения в исследованиях молодых ученых*. 2012. С. 141–147.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Изд-во политической литературы. 1975. 302 с. С. 185–187.
3. Лін Хай. Традиції та сучасні тенденції розвитку вокально-хорової школи Китаю. *Педагогіка вищої середньої школи*. Спеціальний випуск: *Мистецько-педагогічна освіта (теорія, методи, технології)*. 2006. Кривий Ріг : КДПУ, 2006. № 16. Ч. 1. С. 265–271.
4. Лю Янь. Хоровое образование Китая второй половины ХХ – начала ХХІ ст. Минск : Изд-во Белорусского гос. ун-та культуры и искусств, 2011. 72 с.

5. Лянь Лю. Музикознавство та професійна музична освіти в Китаї. *Культура України*. Харків : ХДАК, 2012. Вип. 39. С. 276–283.
6. Рощенко О.Г. Музикознавче акме Наталії Савицької: на шляху до музикологічної акмеології. *Вісник НАКККіМ*. Київ, 2019. С. 328–332.
7. Савицька Н.В. Вікові аспекти композиторської життєтворчості : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Національна музична академія України імені П.І. Чайковського. Київ, 2009. 414 с.
8. Сунь Цуньинь. Справочник хорового искусства. Шанхай : Шанхайское музыкальное издательство, 2001. 710 с.
9. Цинь Цинь. Лю Шикунь, Чжоу Гуанжэнь и У Цзунцзян: три лика современного музыкального искусства Китая (к проблеме универсализма творческой личности) : дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.02. Санкт-Петербург. 2013. 153 с.
10. 马革顺, 《合唱学新编》, 上海, 上海音乐出版社, 2002年5月第1版(线) / Ма Гешунь. Новая концепция учения о хоре. Шанхай : Шанхайское музыкальное издательство, 2002. 220 с.
11. 大鹏, 《童声合唱训练》, 北京, 高等教育出版社, 1997年7月第1版 / Мен Дапен. Обучение детского хора. 1997.
12. 徐颢哲. 指挥家杨鸿年乘着歌声的翅膀走了. 北京日报 2020-07-27 / Сюй Хаоже. Дирижер Ян Хуннянь ушел на крыльях пения. *Beijing Daily*, 27 июля 2020 г.
13. 钟维国, 《童声合唱的训练与指挥》, 北京, 人民音乐出版社, 1990年12月第1版 / Чжон Вэйгуо. Обучение и дирижирование детским хором. 1990.
14. 杨鸿年, 《童声合唱训练学》, 北京, 人民音乐出版社, 2002年3月第1版(线) / Хуннянь Ян. Наука обучения детского хора. 2002. 378 с.
15. 中外童聲合唱精品曲選-中國交響樂團少年及女子合唱團-簡譜-歐洲·美國 內容介紹中外童聲合唱精品曲選-中國交響樂團少年及女子合唱團-簡譜-歐洲·美國 / Хуннянь Ян. Избранные китайские и зарубежные детские хоры. Китайский симфонический оркестр Молодежный и женский хор. Notation-Europe. US, ISBN: 9787103033562.
16. 杨鸿年, 《合唱训练学》(上册), 北京, 中央音乐学院出版社, 2008年3月第1版 / Хуннянь Ян. Работа с хором. Том 1. Центральная консерватория музыкальной прессы, 2008 г.
17. 杨鸿年, 《合唱训练学》(下册), 北京, 中央音乐学院出版社, 2008年7月第1版 / Хуннянь Ян. Работа с хором. Том 2. Центральная консерватория музыкальной прессы, 2008 г.

REFERENCES

1. Gun, Li. (2012). Iz istorii vozniknovenija kitajskoj professional'noj horovoj muzyki [From the history of the emergence of Chinese professional choral music]. *Voprosy sovremennogo muzykoznanija v issledovanijah molodyh uchenyh*. 6, 141–147 [in Russian].
2. Leont'ev, A.N. (1975). *Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'* [Activity. Consciousness. Personality]. Moskva: Izdatel'stvo politicheskoy literatury [in Russian].

3. Lin, Khai. (2006). Tradytzii ta suchasni tendentsii rozvytku vokalno-khorovoi shkoly Kytau [Traditions and current trends in the development of China's vocal and choral school]. *Pedahohika vyshchoi serednoi shkoly: Zbirnyk naukovykh prats. Spetsialnyi vypusk: "Mystetsko-pedahohichna osvita (teoriia, metody, tekhnologii)"*. 2006, 16. Ch. I, 265–271 [in Ukrainian].
4. Lju, Jan'. (2011). *Horovoe obrazovanie Kitaja vtoroj poloviny XX – nachala XXI st.* [Choral education in China in the second half of the 20th – early 21st centuries]. Mynsk: Izd-vo Belorusskogo in-ta kultury i iskustv. 72 s. [in Russian].
5. Lian, Liu. (2020). Muzykoznavstvo ta profesiina muzychna osvity v Kytai [Musicology and professional music education in China]. *Kultura Ukrainy*, 39, 276–283 [in Ukrainian].
6. Roshchenko, O.H. (2019). Muzykoznavche akme Natalii Savytskoi: na shliakhu do muzykologichnoi akmeolohii [Musicological acme of Natalia Savitskaya: on the way to musicological acmeology]. *Visnyk NAKKKiM*, 328–332 [in Ukrainian].
7. Savycjka, N.V. (2009). Age aspects of composer's liveliness [Age aspects of composer's life]. Doctor's thesis. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
8. Sun', Cun'in'. (2001). *Spravochnik horovogo iskusstva* [Handbook of choral art]. [in Chinese].
9. Cin', Cin'. (2013). *Lju Shikun', Chzhou Guanzhen' i U Czuczjan: tri lika sovremennogo muzykal'nogo iskusstva Kitaja (k probleme universalizma tvorcheskoi lichnosti)* [Liu Shikun, Zhou Guangzhen and Wu Zujiang: Three Faces of China's Modern Musical Art (Toward the Problem of the Universality of a Creative Personality)]. (Candidate's thesis.): Sankt-Peterburg [in Russian].
10. Ma, Geshun'. (2002). *Novaja koncepcija uchenija o hore* [A new concept of the doctrine of the chorus]. [in Chinese].
11. Men, Dapen. (1997). *Obuchenie detskogo hora* [Children's choir training]. [in Chinese].
12. Sjuj, Haozhe. (2020, Ijulja 27). "Dirizher Jan Hunnjan' ushel na kryl'jah penija" [Conductor Yang Hongnian left on the wings of singing]. *Beijing Daily* [in Chinese].
13. Chzhon, Vyjguo. (1990). *Obuchenie i dirizhирование detskim horom* [Chinese Symphony Orchestra Youth and Women's Choir]. [in Chinese].
14. Hunnjan', Jan. (2002). *Nauka obuchenija detskogo hora* [Selected Chinese and foreign children's choirs]. [in Chinese].
15. Hunnjan', Jan. Izbrannye kitajskie I zarubezhnye detskiye hory. *Kytajskiy simfonycheskij orchestr. Molodezhnyi I zhenskyi hor*. Notation-Europe. US, ISBN: 9787103033562.
16. Hunnjan', Jan. (2008). *Rabota s horom*. [Choir work]. (Vols. 1). Central'naja konservatorija muzykal'noj pressy [in Chinese].
17. Hunnjan', Jan. (2008). *Rabota s horom* [Choir work]. (Vols. 2). Central'naja konservatorija muzykal'noj pressy [in Chinese].